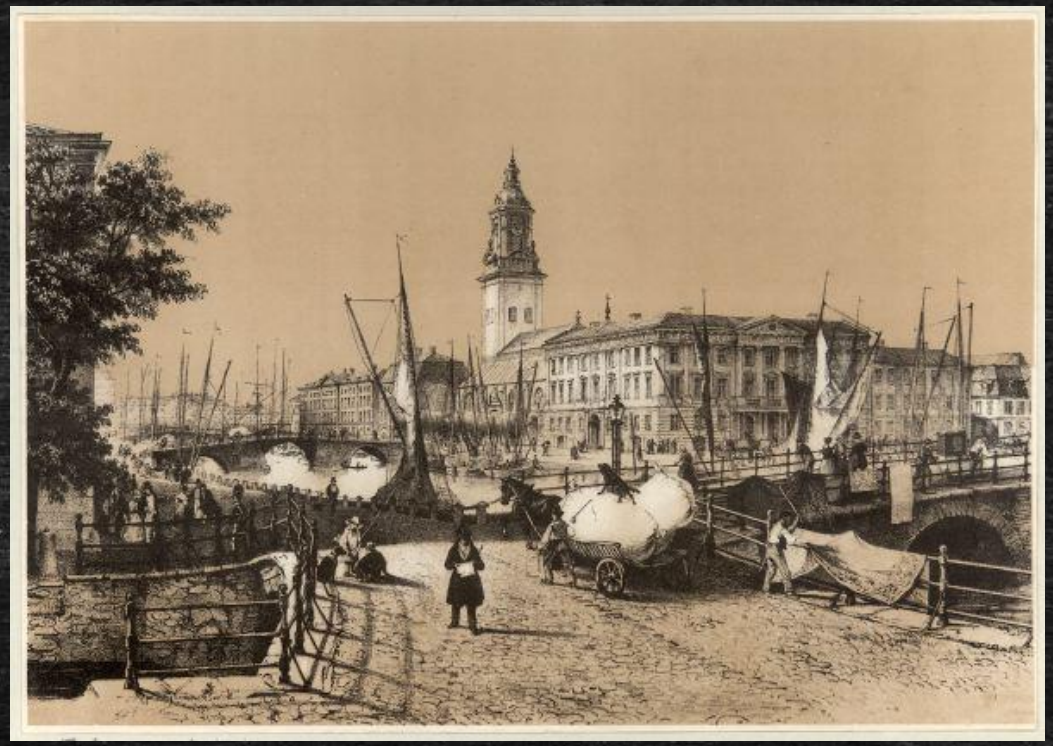

Göteborgs Historia

Kort historik med bilder

Tidig bosättning

Kring Göteborg har det bott människor i flera tusen år. Man har hittat fynd från stenålder. Resterna av en bosättning vid Göta älvs utlopp har gett namn åt den arkeologiska Sandarnakulturen. Fyndplatsen är från 6000-talet f.Kr. Det finns 11 hällristningslokaler i Göteborgs kommuner.

Göteborg tidig historia

Tidigare än 1200 talet, då tillhörde Skagerraks och Kattegatts kuster Norge respektive Danmark. Av öarna utanför räknades Öckeröarna som norska och Brännöarna som danska, och ännu vid 1200-talets början fanns ingen svensk kust i väster. Götaland nämns i tidiga källor bara som ett område i inlandet. Någon gång mellan 1206 och 1261 förvärvade Sverige dock en smal kustkorridor till Västerhavet, som omfattade Askims och Sävedals härader samt Lundby och Tuve socknar på Hisingen. Det utgjorde Östra Hisings härad. Ett avsnitt på kring 15 kilometer. Södra stranden av Göta älvs mynningsområde blev då svenskt. Halland längre söderut var danskt och Bohuslän, från Hisingen och norrut var norskt. Med hamnar i Göta älv hade Sverige där sin enda användbara direktkontakt med havet i väster, främst genom Lödöse fem mil uppströms.

Älvsborgs fästning

För att säkra och befästa Sveriges intressen vid älvens mynning byggdes i mitten av 1300-talet fästningen Älvsborg vid nuvarande Klippan i stadsdelen Kungsladugård. Under 1400-talet ändrades förutsättningarna för Lödöse, som kom att hamna lite långt ifrån bland annat den ökande boskapsexporten från södra Västergötland. Lödöses förbindelser med Västergötlands inland, och den viktiga Skarabygden var inte att föredra med vägen åt nordost och det skogiga och otillgängliga Risveden. Det dansk-norska inflytandet över älven hade stärkts nedströms Lödöse, vid Bohus fästning.

Lödöse

Perioden 1378–1400 visar att åtta fartyg per år anlöpte Lödöse. Värdet av varor årligen uppgick till cirka 1 000-3 000 mark (i jämförelse med Stockholm 13 000-21 000 mark, Kalmar 6 000 mark och Söderköping 4 000-5 000 mark). Importen bestod främst av salt, sill och öl. Exporten bestod av smör, hästar och hudar. Utöver Lübeck bedrevs handeln med hamnar runt Nordsjön, i Tyskland, Flandern, England och Skottland samt förbindelser med danska och norska hamnar.

Lödöse och Nya Lödöse

Av Jan Norrman / Riksantikvarieämbetet, CC BY 2.5, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=62863046

Flygfoto över Lödöse 1988

Gravyr av Göteborg från Erik Dahlberghs Suecia antiqua et hodierna 1690-1710. I förgrunden ses Gullberget med Skansen Lejonet som här kallas Leo Gothicus (Göta Lejon).

Nya Lödöse 1500 talets slut

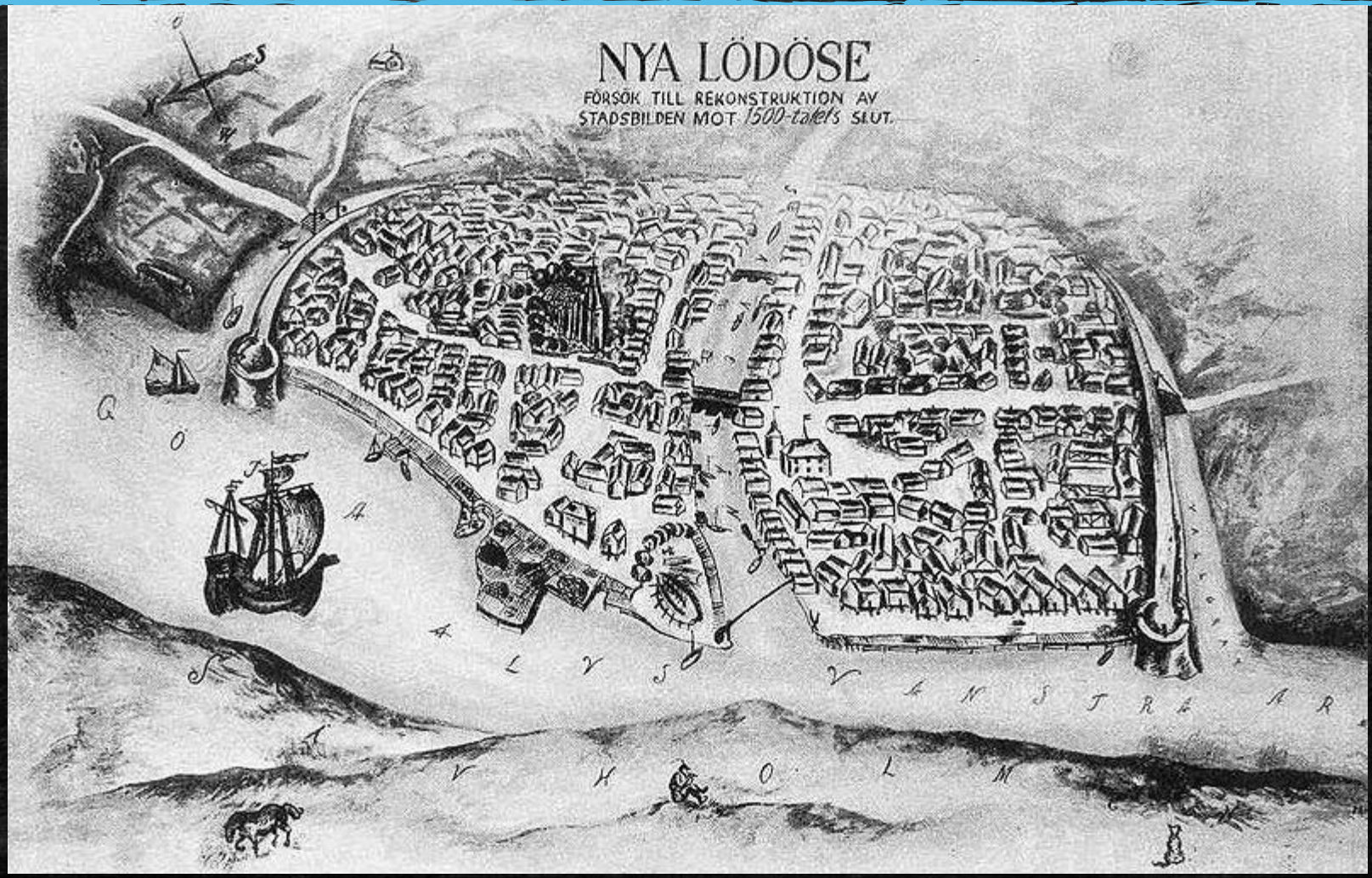

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Arkeologi_-_Rekonstruktionsritning_av_staden_Nya_Lodose.JPG

År 1473

Vid sitt möte i Kalmar år 1473 beslöt därför det svenska riksrådet att anlägga Götaholm. Vid det nuvarande Gamlestaden.

Man byggde där staden Nya Lödöse, eller Nylöse, en halvmil från havet, som en mer havsnära ersättare till Lödöse. Namnet Götaholm ersattes först året efter påtryckningar från Lödöses handelsmän, som ville behålla det redan etablerade namnet. Redan 1493 omtalades Nya Lödöse, som den fjärde köpstaden i landet, efter Stockholm, Åbo och Söderköping och var under 1500-talet landets andra största handelsort med kring 1 500 invånare.

Älvsborgs stad

Älvsborgs stad anlagd 1541 var en tredje, kortvarig föregångare till staden Göteborg. Två gånger erövrades fästningen av danskarna, 1563 och 1612. Vid båda tillfällena tvingades svenskarna, att betala stora lösesummor " Älvsborgs lösen" för återfå fästningen.

Den första staden vid Göta älvs mynning som officiellt fick namnet Göteborg (dock bland annat Giötheborg 1605 – Göteborgh och Gothenburg 1607 – Gamble Gotenborg > 1619) anlades av Karl IX på Hisingen mitt emot gamla Älvsborg. Tillfälliga privilegier, i sju punkter, utfärdades den 14 mars 1603 och regelrätta privilegier undertecknades den 14 augusti 1607. Staden skulle ligga på kronotorpet Färjestadens ägor, rakt över Göta älv från Älvsborg räknat och blev vid starten en ren nederländsk koloni med omfattande privilegier, bland annat 20 års skattefrihet. Staden brändes dock så effektivt av danskarna redan 1611 att man först under 1900-talet funnit byggnadsrester.

Älfsborgs fästning 1890 - 1900

Älvsborgs belägring

Göteborgs Historiska Museums bildsamling

Älvsborgs belägring 1502. Penntecknin av en tysk landsknekt, Paul Dolnstein.

Älvsborgs slotts belägring av svenskarna 1565.

GhmB:11779

Älvsborgs slotts belägring av svenskarna 1565.

Första Göteborgarna

De första göteborgarna anses vara de sju holländarna A. Cabeliau, Paulus de Kempenere, P. Coymans, Herman Pelgroms, Nyclaes de Hand, Peeter Langer och Paridon van Horn, som i ett brev daterat den 5 december 1606 meddelar Karl IX att man bildat ett Compani i syfte att befolka det nya Göteborg enligt privilegierna

Jacob van Dijck

Jacob van Dijck, född 1567 i Haarlem, död 10 december 1631 i Göteborg, var en holländsk adelsman, diplomat och Göteborgs förste styresman.

Jacob van Dijck hade som Göteborgs förste styresman fått i förläning 23 gårdar i Hagunda och Lagunda härad, erhöll rättighet att där uppföra en sätesgård med åtnjutande af adliga privilegier. Han skrev sig till Salnecke.

1600-talet

Göteborgs första bebyggelse tillkom 1604, då ett antal holländare bosatte sig vid Färjenäs på Hisingen. Staden blev dock nedbränd 1611 under Kalmarkriget. Det nuvarande Göteborg började anläggas 1619 på tillskyndan av Gustav II Adolf, som, i Jönköping, på återresan till Stockholm den 18 mars 1619 undertecknar det första, tillfälliga privilegiebrevet. I mitten av juli 1619 hade den första stadsplanen för "Gutenborgh" fastställts genom ingenjören Johan Schultz och överlämnades i Stockholm till generalståthållaren Nils Stiernsköld.

Karl IX

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karl_IX-staty,_G%C3%B6teborg.jpg

Karl IX (1904), brons, av John Börjesson, Göteborg

Karl IX, först känd som Hertig Karl, född 4 oktober 1550 i Stockholm, död 30 oktober 1611 i Nyköping, var kung av Sverige 1604-1611. Han var riksföreståndare och de facto regent redan 1599–1604, efter att ha tagit makten från sin brorson Sigismund efter slaget vid Stångebro.

Gustav II Adolf

Gustav II Adolf, född 9 december 1594 på Tre Kronor i Stockholm, död 6 november (enl. g.s.) 1632 i Lützen, var Sveriges kung 1611–1632. För eftervärlden är Gustav II Adolf mest känd som den som grundlade det svenska stormaktsväldet som skulle göra landet till en av Europas största och ledande nationer under den tidigmoderna perioden. Han anses vara en av världshistoriens främsta fältherrar,

Varför Holländare?

Gustav II Adolf anlitade holländare för att bygga staden. Holländarna var vid denna tiden a de största specialisterna på, att bygga på sankmark. Holland utdikades ju. Den 23 maj 1621 utfärdades instruktioner för den svenske diplomaten juris doktor Johan Adler Salvius, att som kommissarie leda stadens byggnad och organisation, och som gatuläggare anställdes holländaren Jan Hendriksen, samt ingenjören Johan Schultz, med uppdraget att låta "afsticka och afdela" staden med hus, torg, gator och gränder. Redan på hösten samma år lämnade Salvius sitt uppdrag.Han ersattes av holländaren juris doktor Jacob van Dijck. Som betalning fick de bland annat vittgående ekonomiska, och rättsliga privilegier. Den ledande holländaren under de tidigaste förhandlingarna, var Peter Langer, men Gustav II Adolf anses på ett mycket skickligt sätt, ha manövrerat fram de kompromisser som gynnade honom och Sverige.

Göteborg 1673

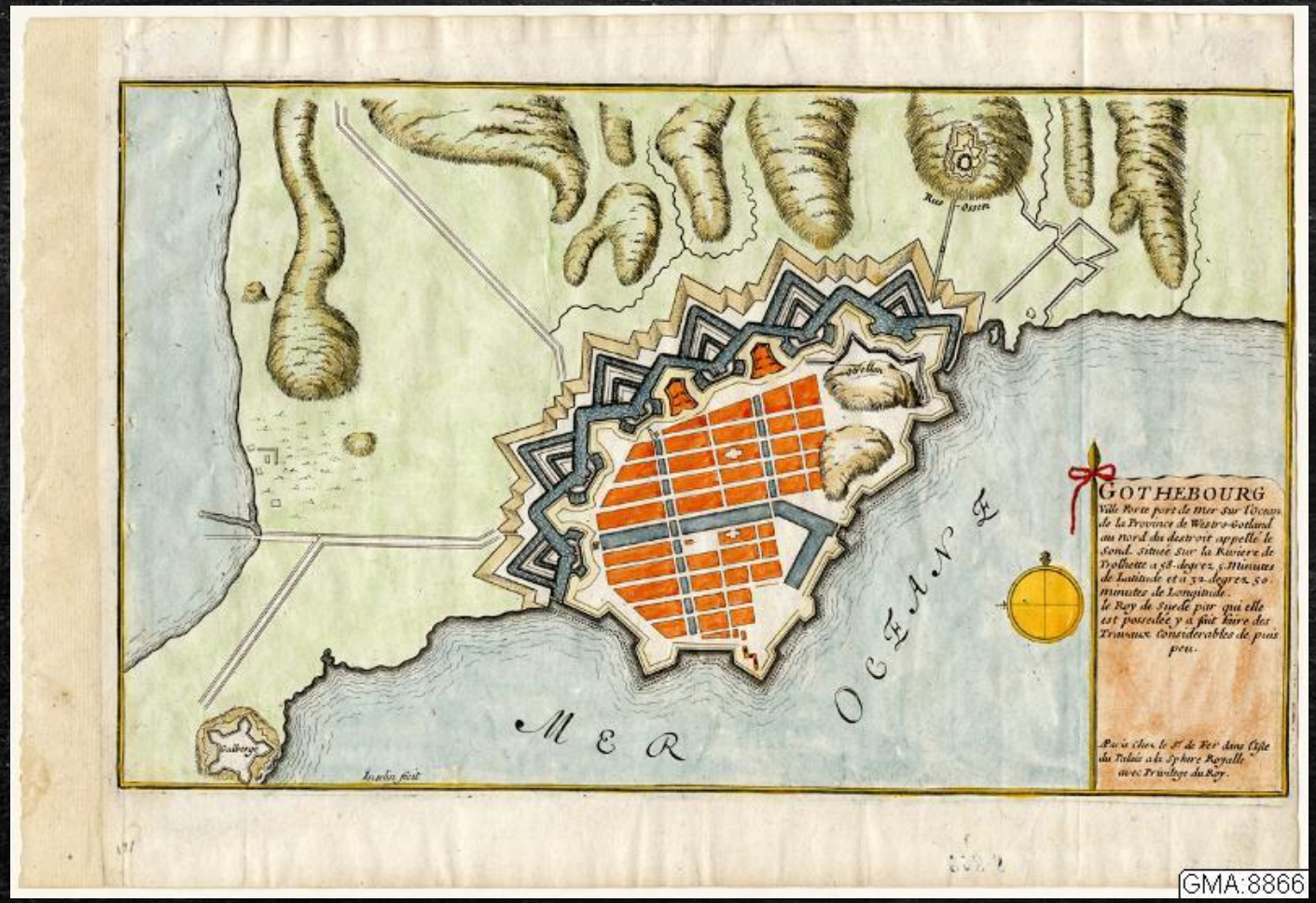

karta, kolorerat kopparstick - 1600-talets slut - av Charles Inselin, f. i Paris 1673: Gothebourg.

Grundandet en sammanslagning

Grundandet av det nuvande på Gullbergs äng innanför Otterhällan, Innebar en sammanslgning av Karl lX:s Göteborg och Nya Lödöse, vars innevånare beordrades att flytta. Nya Lödöse upphörde som stad 1621. Gamla Lödöse upphörde 1646.
År 1665 blev staden biskpssäte och residensstad å r 1700.
År 1731 grundades det Ostindiska Kompaniet. Under 1700 talet var tillgången på sill god och Göteborg blomstrade även på grund av god handel kring sillfångsterna. 1700 talet bjöd även på de första industrierna. År 1800 var antalet innevånare kring 13 000 personer.

Gamla Älvsborgs slott med omtrakt, detalj av Kiettel Klassons karta över Älvsborgs Kungsladugård 1655.

Göteborgs Historiska Museums bildsamling

Gamla Älvsborgs slott med omtrakt, detalj av Kiettel Klassons karta över Älvsborgs Kungsladugård 1655.

Älvsborgs Fästning

Göteborgs Historiska Museums bildsamling

Karta över Göteborg (Älvsborg). Oljemålning efter Dahlbergs Suecia antiqua et hodierna.

Skansen Kronan

Älvsborgs fästning revs

I mitten av 1600-talet revs Älvsborgs fästning och man byggde Nya Elfsborg i hamninloppet, som ett led i befästningen av staden. Med tiden blev Göteborg en av de starkast befästa städerna i norra Europa med sin sicksackformade vallgrav, murar av sten, Skansen Lejonet och Skansen Kronan.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nya_%C3%84lvsborg_-_KMB_-_16000300030219.jpg

Nya Elfsborgs Fästning

1700-talet

Attacker av Göteborg gjordes ett par tre gånger från sjösidan av Peder Tordenskjold, dels 1717, dels två gånger under året 1719, men utan bestående resultat. Göteborg var under kriget också centrum för kaperi. Blev en medelpunkt och avsättningsort för en verksamhet som blomstrade 1715–18, särskilt under Lars Gathenhielm.
Även utrikeshandeln hade under perioden sin betydelse. Under Karl XII:s krig tog särskilt järnexporten till England fart.

Under den första halvan av 1700-talet dominerade emellertid fiskerinäringen. Göteborgs hamns betydelse ökade först när allt större kvantiteter järn- och trävaror inifrån landet började skeppas ut därifrån. Under 1700-talet utvecklades Göteborg till en blomstrande handels- och sjöfartsstad med omkring 10 000 invånare.

Bohuslän - Johann Baptist Homann 1729.

Göteborg 1735

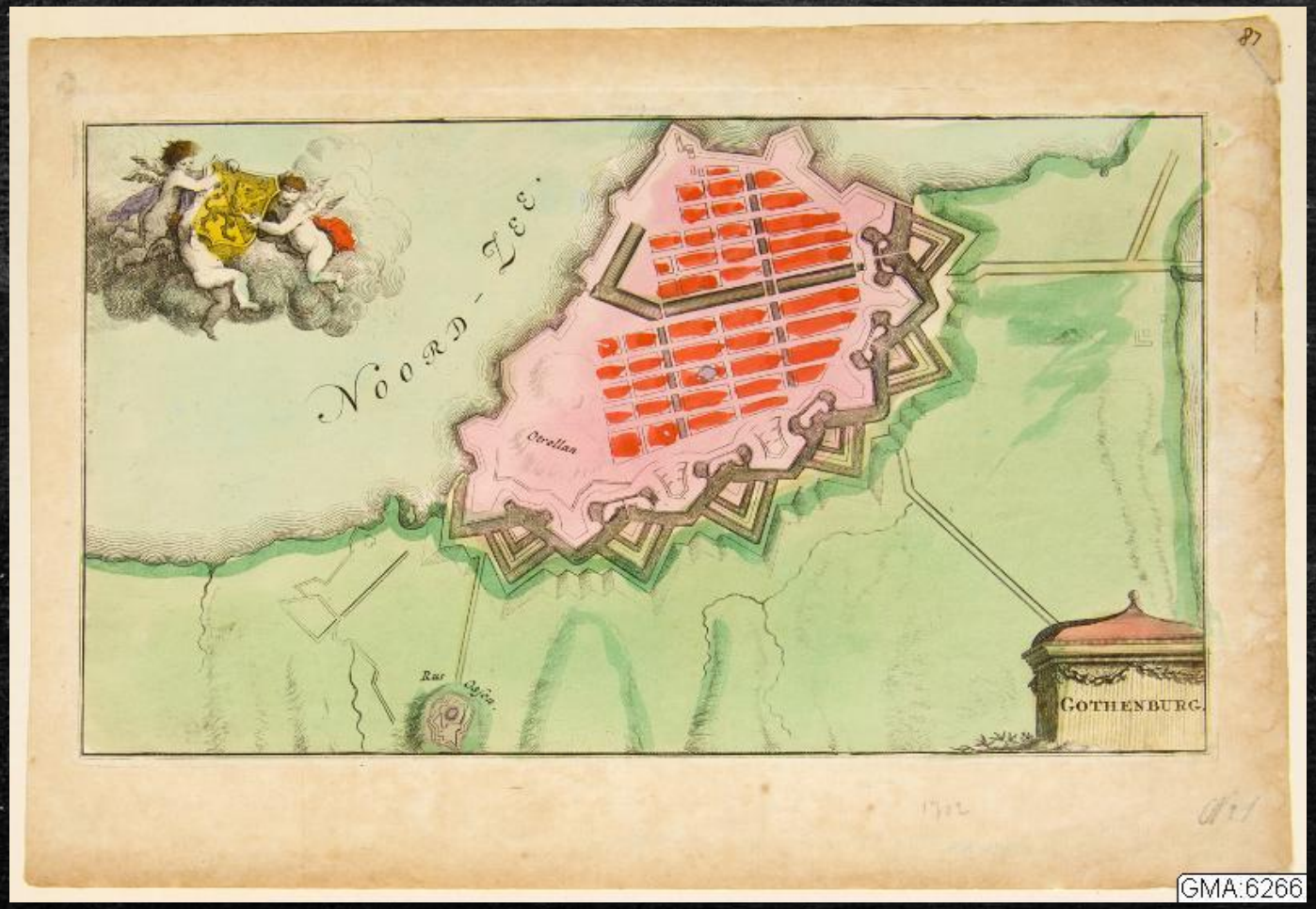

Göteborgs historiska museums arkivsamling

Karta: Göteborg av J. Ratelband 1735. Kolorerad.

Utsikt från Södra hamngatan mot väster, t.h. Ostindiska kompaniets hus i Göteborg

1760 - Manufaktur

År 1760 utgjorde manufakturidkare 5,3 procent av Göteborgs befolkning, vilket är en stor andel i Sverige vid den här tiden. Tobaks- och sockerindustrin var också viktiga industrigrenar. Även det stora sillfisket 1747– cirka 1806 tillförde Göteborg stor vinst

Väster om stadskärnan, längs älvstranden fanns varv och andra maritima verksamheter, som i Haga, Masthugget och Majorna

Men mot slutet av 1700-talet började motgångarna för Ostindiska kompaniet. De internationella ramarna till början av den allmänna nedgången kan kopplas till freden i Versailles 1787, varefter de stora nationerna kunde återta sina förlorade marknader. Även restriktiv handelspolitik från Nederländernas och Storbritanniens sida verkade menligt på Ostindiska kompaniets verksamhet. Vidare dök USA upp på marknaden och dumpade priserna.

Rådhuset

En äldre del, som stod klar 1672 och ritades av Nicodemus Tessin d.ä., dels en nyare del färdigställd 1936, ritad av arkitekten Gunnar Asplund.

1800 - talet

År 1803 bestämdes om en byggnadsordning som innebar, att man bara fick bygga stenhus inom vallgraven, på grund av de återkommande stadsbränderna. Den 17 december 1806 meddelade Gustav IV Adolf i ett kungligt brev, om att undanröja Göteborgs fästning, som ansågs ha spelat ut sin roll militärt.

Den så kallade "briljanta tiden" i Göteborg kom till sitt slut 1815, när staden drabbades mycket hårt av depressionen efter Napoleonkrigen, och dessutom blev kristiden långvarig. Efter att kontinentalblockaden upphörde, var de speciella omständigheterna för högkonjunkturen borta.
Många företag gick i konkurs, och handeln med Ostindien upphörde.

Göteborg 1814

Göteborgs historiska museums arkivsamling

Fiskekyrkan

Göteborg 1820

FOTOGRAF Håkan Berg

Göteborg 1855

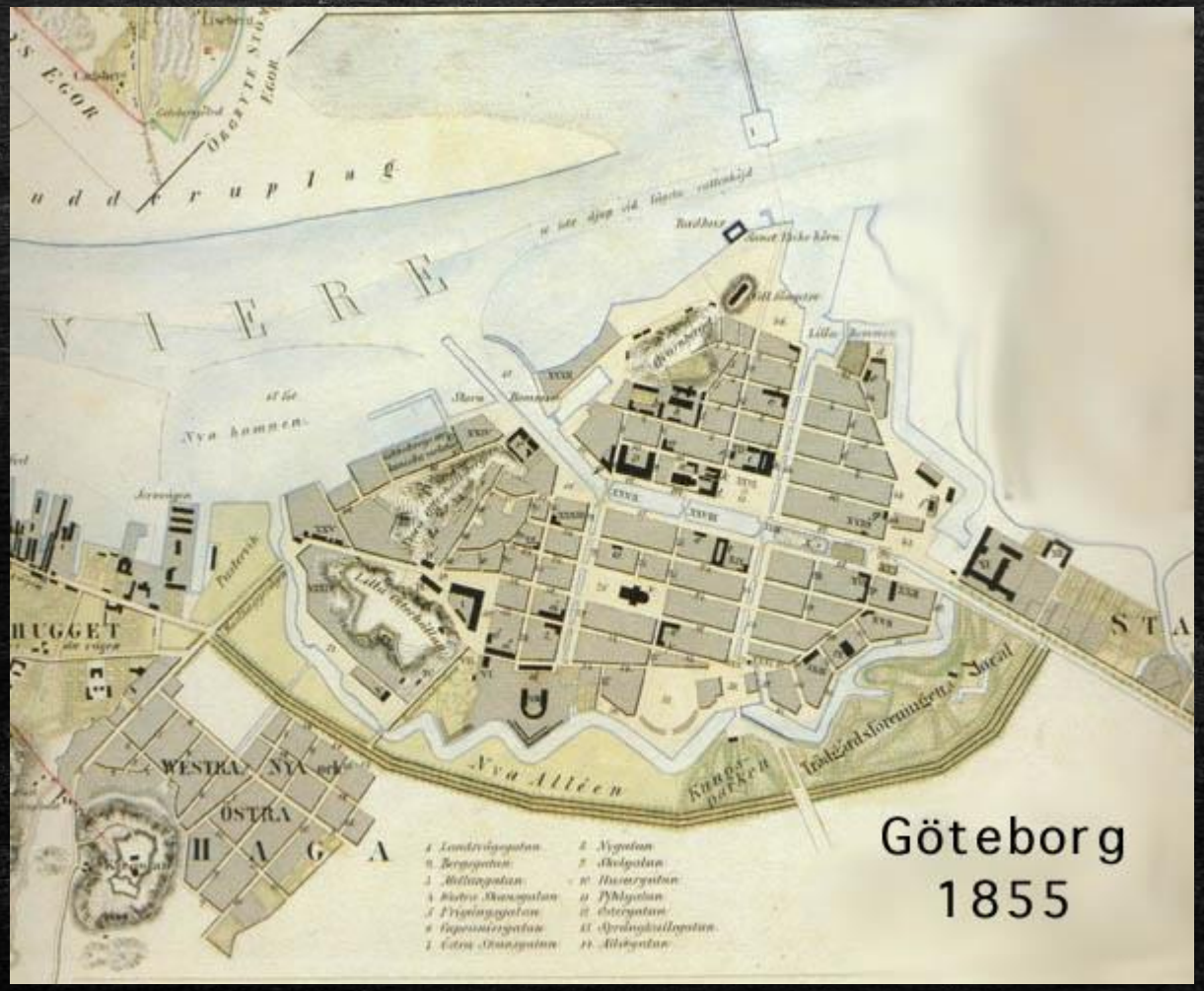

Göteborg 1861

Göteborgs historiska museums arkivsamling

Göteborg 1888

Dyrt med stenhus! Flytta till Haga

De som inte hade råd med stenhus var hänvisade till Haga och andra områden utanför vallgraven. År 1850 fanns 26 084 invånare i Göteborg. På 1840-talet förvandlades Gustav Adolfs torg, Stora Torget, till ett område omgiven av byggnader för stadens förvaltning och styrelse (sedermera Göteborgs stadsfullmäktige). Torghandeln flyttade till Fisktorget med Fiskhallen) och till Kungstorget med Saluhallen.

Stadsplanen

Den första stadsplanetävlingen i Sverige avgjordes i Göteborg 1863. En stadsplan för nybebyggelse fastställdes 1866, och nu genomfördes Göteborgs första totalsanering. När det högborgerliga bostadsområdet skulle byggas i Vasastaden och Lorensberg måste befintlig bebyggelse rivas och 2 000 personer flyttas.

Sjöfarten

Sjöfarten var fram till 1860-talet en självklar del av handelshusens verksamhet. De hade egna segelfartyg och nära anknytning till Gamla Varvet och Varvet Kusten. År 1865 utgjorde Göteborgs handelsflotta endast 14 procent av rikets.

Den segeldrivna handelsflottan utkonkurrerades av utländska ångfartyg. Under senare delen av 1800-talet bar två av tre fartyg som anlöpte Göteborgs hamn utländsk flagg. De äldsta ångfartygsförbindelserna från Göteborg svarade Wilsonlinjen för genom förbindelsen till Hull (1850).

Axel Broström dyker upp

På 1860-talet byggdes Lilla Bommens hamnbassäng för kanalbåtar. Järnet och skogsprodukterna skulle fraktas från Vänern via Göta älv och Trollhätte kanal till Göteborg. Rederier uppstod för denna verksamhet vid Vänernlandskapens kuster. En skutskeppare vid namn Axel Broström flyttade ned från Kristinehamn, och visade vägen mot de moderna ångfartygen på 1870-talet. Även renodlade rederier uppkom i Göteborg vid den här tiden. Packhuskajen byggdes på 1870-talet och Masthuggskajen 1888-98. Gullbergskajen tillkom 1869–97, dels som en kolhamn för gasverket samt hamn för Västgötabanans trafikområde, dels som pråmhamn.

Får det vara lite margarin?

Vid sidan av textilindustrin växte den mekaniska verkstadsindustrin fram; Keillers (1841), Lindholmens (1850) och Eriksbergs varv introducerade järnet och ångmaskinen i varvsindustrin. På 1910-talet passerade den mekaniska verkstadsindustrin textilindustrin som regionens viktigaste industrigren.

Även annan industri uppstod; ett par sockerbruk var störst inom livsmedelsindustrin: 1836 köpte David Carnegie d.y. ett socker- och porterbruk vid Klippan, och verksamheten som växte fram i David Otto Franckes fotspår i Mölndal var omfattande. 1896 startade Edmond Auguste Pellerin Pellerins margarinfabrik AB i Olskroken, vilken blev Sveriges största.

Brittisk kontakt 1800 talet

Under 1800 talet utvecklades kontakten med England. Det flyttade även engelsmän till Göteborg. År 1868 var antal innevånare över 50 000 personer.
År 1888, 100 000 st, år 1919, 200 000 st.

1900 talet

Göteborg blev Skandinaviens största exporthamn och varvsindustrin blomstrade.
I början av 1900-talet fanns bostadsbebyggelsen nästan helt och hållet söder om Göta älv.
Brohuvuden på Hisingen etablerades; 1906 införlivades Lundby och drygt fyra årtionden senare Backa;
Götaälvbron öppnade 1939. I omedelbar anslutning till varven växte arbetarstadsdelar fram i Brämaregården,
Lindholmen och Rambergsstaden. Det var Göteborgs förorter som byggdes ut under det kommande seklet; hyreshusområden
tillkom i nordost och villaområden i sydväst, renodlade bostadsområden. Inom Vallgraven, Kungsportsavenyn och Götaplatsen förvandlades under 1900-talet till
renodlat city, områden för kommers, förvaltning och kulturinstitutioner. Östra Hamngatan och Kungsgatan inom vallgraven blev stadens förnämsta butiksgator,
medan Västra och Södra Hamngatorna blev bank- och kontorsgator.

Varvsindustrin var betydande

Sjöhistoriska museets foton

Några exempel på händelser 1900 talet

1900 - Invånarantalet i Göteborg var 130 619 personer.

1902, 29 juli - Första provturen med elektrisk spårvagn gjordes, på sträckan Järntorget-Slottskogsgatan.

1907 - SKF grundades.

8 maj 1923 - Jubileumsutställningen i Göteborg invigdes av kung Gustaf V till åminnelse av 300-årsjubileet

29 maj 1958 - Nya Ullevi, Sveriges största idrottsarena, invigs.

1975, Göteborgs äldsta företag upphör - Apotek Enhörningen som startades 1642 av Kilian Treutiger (1611-1676) vid Södra Hamngatan 13.